

PANSKÁ SÍDLA, KOSTELY A ŠPITÁL VE VELKÉM BORU U HORAŽĎOVIC

VE SVĚTLE ARCHIVNÍCH PRAMENŮ A ARCHEOLOGICKÝCH NÁLEZŮ

JOSEF SMITKA

Odborná literatura i regionální prameny nám o borském hradu v okrese Klatovy poskytují velmi málo informací. Snad nejlépe tuto situaci vystihl Tomáš Durdík ve své Ilustrované encyklopedii českých hradů,¹⁾ když závěrem hesla „Velký Bor“ říká: „Hradu ve Velkém Boru nebyla dosud věnována prakticky žádná pozornost. Nevíme ani, zda a v jakém rozsahu se v dnešní mohutné školní budově v dominantní poloze na návrší v obci dochovaly pozůstatky středověkých konstrukcí. Zůstává zde široké pole působnosti pro další výzkum, který by byl nepochybně žádoucí“.

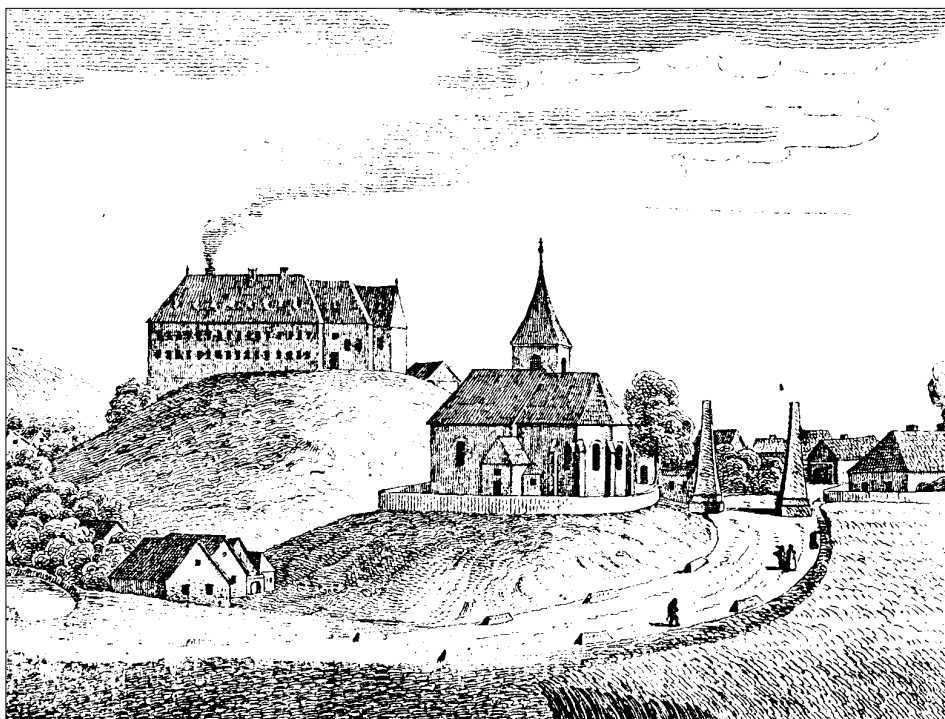
V tomto příspěvku publikuji některá nová zjištění, získaná na základě studia archivních pramenů a nálezů zjištěných při provádění zemních prací, které v území velkoborského hradu v posledních letech probíhaly.

Archivní prameny i archeologické výzkumy podávají částečnou odpověď na stavební situaci hradu a hradního kostela zejména v souvislosti se stavbou špitální budovy v 18. století. Současně nám poskytují i nové možné úvahy o existenci druhého panského sídla, které však mělo zřejmě krátké trvání.

K úvaze vyslovené F. Kašičkou a B. Nechvátalem o tom, že kostel sv. Jana Křtitele mohl být hrazený, předkládám nové poznatky, podle nichž však nelze tuto možnost zcela potvrdit.

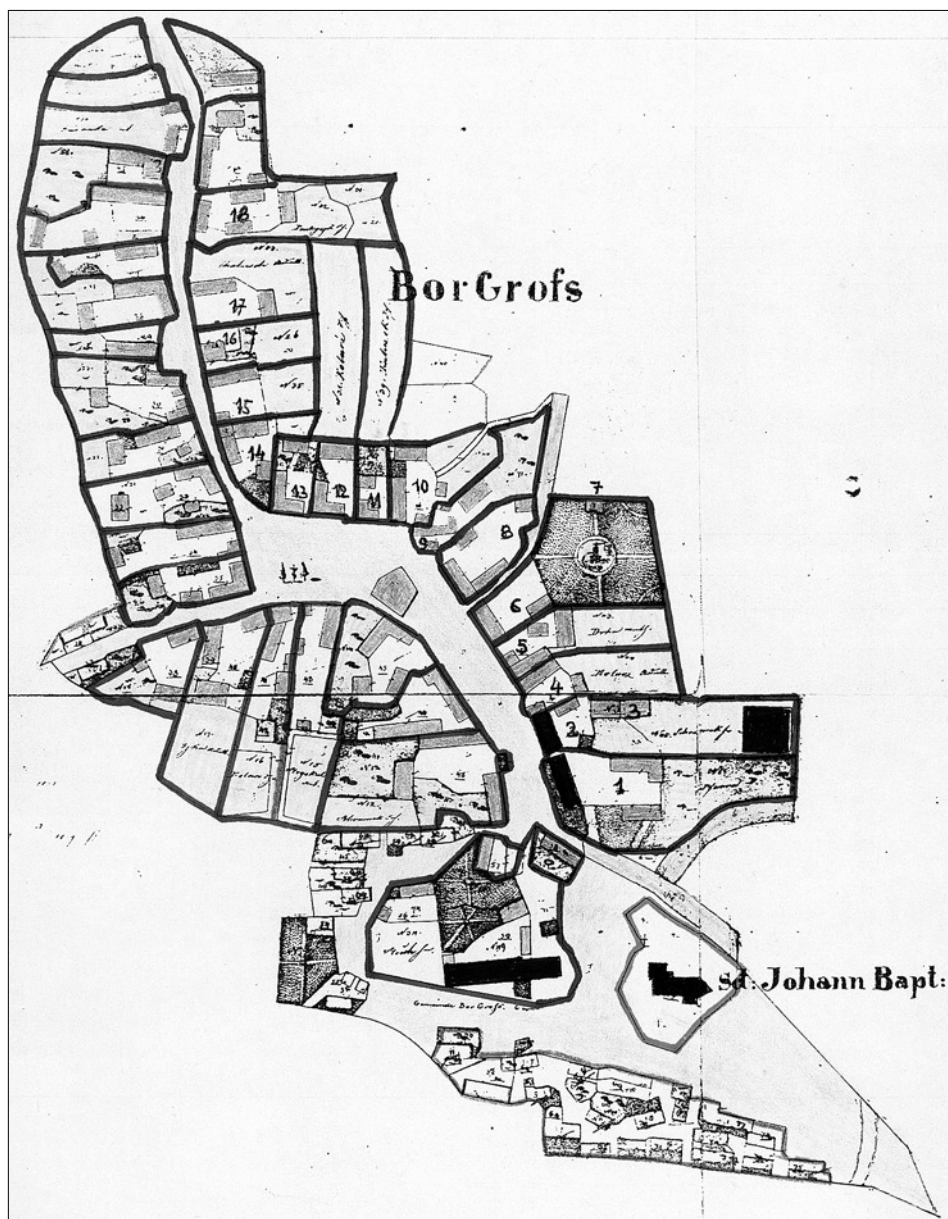

Obr. 1: Velký Bor (okr. Klatovy), vlevo budova bývalého špitálu s kostelem sv. Buriana, vpravo farní kostel sv. Jana Křtitele (foto J. Smitka, 2000).

Obr. 2: Veitrova rytina Velkého Boru se špitální budovou a kostelem sv. Buriana, vpravo kostel sv. Jana Křtitele. Rytina vydaná u příležitosti cesty rakouského císaře Františka I., který jel dne 1. 8. 1833 z Vídně do Terezína a Mnichova Hradiště k jednáním s pruským králem Bedřichem a ruským carem Alexandrem (z archivu J. Smitky).

1) T. Durdík, Ilustrovaná encyklopedie českých hradů, Praha 1999, s. 587 až 588.

Obr. 3: Velký Bor, plán stabilního katastru z roku 1834.

HRAD - I. PANSKÉ SÍDLO

Shrneme-li dosavadní poznatky o borském hradu, není jich příliš mnoho. Nejvíce informací, a to ještě spíše o jeho držitelích, uvádí Sedláček,²⁾ ostatní autoři pak z jeho díla většinou vycházejí.³⁾

O Velkém Boru jako městečku je první písemná zpráva z roku 1283, kdy jej od krále Václava II. získal Jindřich Špacman. Roku 1304 se jeho držitelem stal Půta z Potštejna, který je také údajně považován za zakladatele borského hradu. Od roku 1336 až do období husitských válek byl borský majetek, hrad s několika vesnicemi, v majetku zdeřazského kláštera. Když v roce 1420 císař Zikmund zastavuje Velký Bor pánům z Rýzemberka, není již v zástavní listině hrad uveden. Předpokládá se, že hrad mohl být zničen

husitskými vojsky,⁴⁾ která v roce 1420 v tomto území operovala a po marném obléhání strakonického hradu odtáhla k Pomuku, kde zničila tamní cisterciácký klášter. Po tomto roce již nebyl hrad obnoven. Velký Bor ztratil postavení městečka a byl pány z Rýzemberka připojen k jejich horažďovickému panství, jehož součástí byl až do zrušení patrimoniální správy.

Pro poznání dějin velkoborského hradu je důležitý rok 1770, kdy na základě nadace učiněné držitelkou horažďovického panství Marií Karolinou z Löwensteinu-Wertheimu⁵⁾ bylo ve Velkém Boru započato s výstavbou monumentální budovy špitálu.⁶⁾

Stavbu špitálu prováděl v letech 1770 - 1772 osvědčený stavební mistr Václav Vojtěch Jermař, baumistr a měšténin města Sedlice. Jermař, mimo jiných staveb na horažďovickém a lnářském panství, postavil v roce 1750 věž klášterního kostela sv. Trojice ve Lnářích. Asi díky tomu, že se Jermař při stavbě špitálu dostal do velkých rozporů s panskými úředníky, konkrétně hlavně s vrchním panstvím Svobodou,⁷⁾ zachovala se poměrně bohatá plánová, ale zejména písemná dokumentace týkající se průběhu stavby.

Z obsahu těchto dokumentů vyplývá:

1. V době stavby špitálu již ne-

4) Tato úvaha vychází z pramenů obecní kroniky obce Velký Bor. Vyslovil ji i K. Klozar ve své práci Maňovice 1366 - 1986, soukromý tisk, II. vydání Strakonice 1996, s. 19.

5) K. Němec, Dějiny města Horažďovic, Plzeň 1936, str. 150. Kněžna Marie Marolína z Löwenstein-Wertheimu, rozená vévodkyně Šlesvicko-Holštýnská, koupila horažďovické panství v roce 1755 a držela jej do roku 1765. Její lidumilnost se projevila zejména tím, že v době držby Horažďovic nechala ve všech poddanských vesnicích svým poddaným odepsat kontribuční peněžní dluhy, což činilo několik tisíc zlatých (viz zápisy v gruntovních knihách panství Horažďovice). Tento sociální aspekt završila v roce 1765 založením nadace určené na výstavbu špitálu pro 24 osob, do které vložila 58.000 zlatých.

6) Stavba byla zahájena v roce 1770. Po celou dobu výstavby na ni pracovalo 30 zedníků a 36 nádeníků. Za pět týdnů byly vykopány a vyzděny zemní a nadzemní grunty (v západní části až 7,50 m). V roce 1771 se pracovalo 31 týdnů a v roce 1772 24 týdnů.

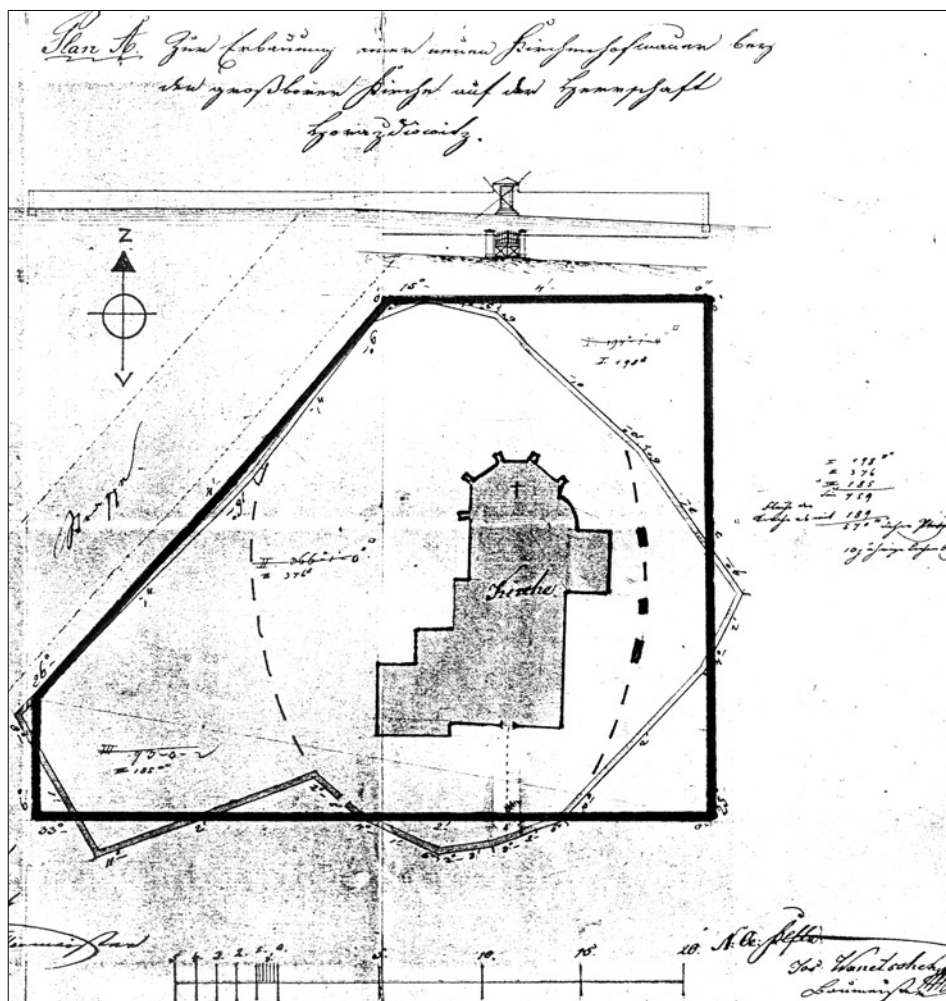
7) Jermař ve zprávě určené komisi, která se konala 4. 1. 1776 uvádí, kam musel podle Svobodových pokynů posílat řemeslníky na práce mimo stavbu špitálu, přičemž byli placeni z rozpočtu stavby. Dále uvádí i výčet materiálu, který byl Svobodou prodán jinam, zejména známým a přátelům. Kromě toho museli všichni pracovníci, kteří na stavbě pracovali, při svých týdenních výplatách odvádět vrchnímu Svobodovi za každý den 1/2 až 1 krejcar ze své mzdy. Rovněž uvádí, že počet 66 zedníků a pomocníků byl nerentabilní, přesto byl Svobodou stále udržován.

2) A. Sedláček, Hrad, zámky a tvrze Království Českého, díl XI., Praha 1936, s. 213 - 214.

3) K. Tríska a kol., Hrad, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, díl Jižní Čechy, Praha 1986, str. 206. T. Durdík, Ilustrovaná ..., I. c., s. 587 - 588.

Obr. 6: Fotokopie gotického nápisu objeveného v bývalém kostele sv. Buriana ve Velkém Boru (foto p. Šimek, 1996).

Obr. 7: Plán kostela sv. Jana Křtitele ve Velkém Boru z roku 1845 s vyznačením hřbitovních zdí, plná čára - stávající hřbitovní zeď, dvojitá čára - původní zeď, přerušovaná čára - předpokládaný směr obranné hradby (archiv fary Velký Bor).

veden, protože dle sdělení pracovníků muzea Klatovy jim nebyly stavební práce ohlášeny.

REZIDENČNÍ DVŮR ELIŠKY Z RÝZMBERKA - II. PANSKÉ SÍDLO

Urbář statku Velký Bor z roku 1571⁹⁾ uvádí, že statek Velký Bor měl poplužní dvůr, mlýn s pilou, faru a vesnice Jetenovice s poplužním dvorem, Dobrotice, dvůr Osek (který stál v místech zaniklé vesnice) a dva sedláky ze vsi Holkovice. Lokalizaci rezidenčního dvora se podařilo upřesnit na základě zápisu nalezeného v manuálu radního písaře města Horažďovic Jana Františka Královského.¹⁰⁾ V souvislosti s upřesněním poddanských povinností držitelů Klečkovského gruntu ze vsi Holkovice, majících za povinnost pečovat o kostel sv. Buriana ve Velkém Boru, byli před konšelskou radou města Horažďovic vyslýcháni dva svědkové, dvaosmdesátiletý Jan Drha a osmdesátiletý Jan Voráč.¹¹⁾ Zápis uvádí „... tak starožitný osoby to byly, že o berlách chodily...“.

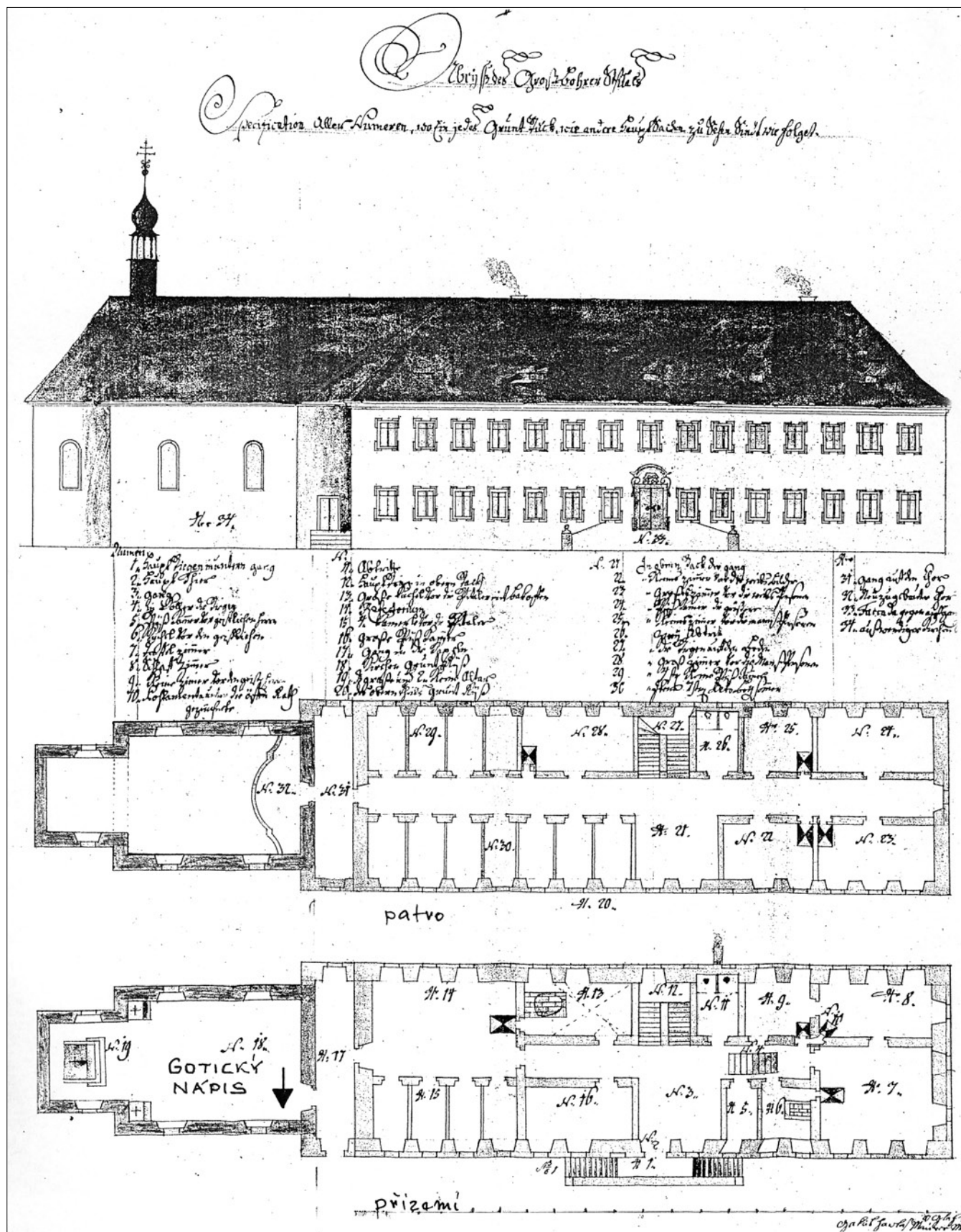
Na položené otázky mimo jiné odpověděli, že „...ves Velký Bor náležela dříve Elišce rozené z Rýzemberka a ona dala chrám sv. Buriana do opatrování Klečkům z Holkovic, bratrům Jiříkovi a Petrovi a jejich potomkům¹²⁾, kteří dva zlaté k chrámu ročně odváděli, to že oni slýchávali. Dále uvedli, že Eliška měla tehdy bydlící dvůr nad farou, kde nyní grunty pustý sou a z toho dvora až na faru pavlače stavěný byly a pod nima se jezdilo a při tom

9) Urbář statku Velký Bor z r. 1571, SÚA Praha, Stará manipulace, inv. č. 1956, L 2/19, kart. č. 1257.

10) Manuál písaře radního z r. 1657-1688, SOKA v Klatovech, stará sign. A II 12.

11) Manuál ..., I. c., pag. zápisu 36 - 38.

12) Ves Holkovice patřila od 14. stol. kostelu sv. Jakuba v Nepomuku (kromě Novákovského a Klečkovského gruntu, které patřily k horažďovickému panství). Držitelé Klečkovského gruntu byly osvobozeni od potažní i pěší roboty, museli však pečovat o kostel sv. Buriana ve Velkém Boru a odvádět k němu 2 zlaté.

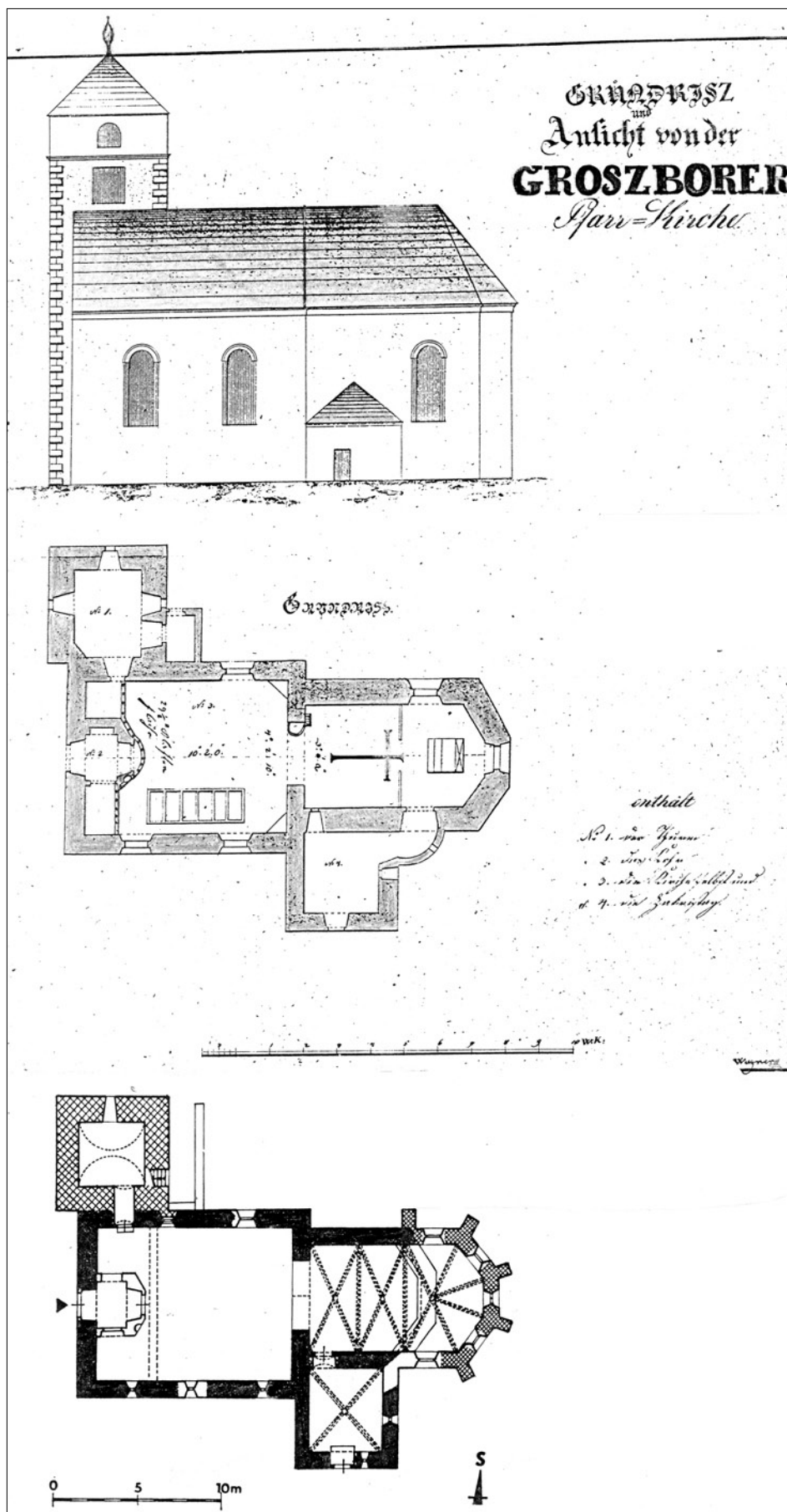

Obr. 8: Plán stavby špitálu ve Velkém Boru, podle kterého byl špitál v letech 1770 - 72 postaven Václavem Vojtěchem Jermařem; šipkou označeno místo nalezeného gotického nápisu (kopie z SOA Plzeň, pobočka Klatovy, fond VS Horažďovice, č. kart. 30).

dvoře ovčín byl. Taký sme slýchávali, že tam pivovar stál...“.

Vzhledem ke zmínce o pavlačích, pod nimiž se jezdilo, předpokládáme, že se jednalo o sídlo, jehož horní patro by-

lo asi dřevěné a bylo spojené s budovou fary. Protože všechny dosavadní prameny lokalizují velkoborskou faru do míst, ve kterých stojí i dnes, můžeme vyslovit domněnku, že to-

Obr. 9: Kostel sv. Jana Křtitele ve Velkém Boru v roce 1798, dole půdorys kostela dle F. Kašičky a B. Nechvátala (Velký Bor; půdorys farního kostela ve stavebně historické analýze, hustota šrafování označuje 3 základní etapy středověké výstavby památky).

to Eliščino sídlo mohlo stát v místech budovy Obecního hostince, která byla v 80. letech přestavěna z objektů Makrlíkovského gruntu. V mapě stabilního katastru je v západní části poz. parc. č. k. 162 zakreslen půdorys místa, kde pravděpodobně ovčín v urbáři jmenovaný stál.

KOSTEL SV. BURIANA, POZDĚJI SV. PETRA A PAVLA

Sedláček¹³⁾ uvádí, že na hradě stál kostel již od počátku 14. století a že s hradem tvořil kostelec, neboli hrazený kostel. Zda v počátku 15. století zanikl současně s hradem, není známo. Přesto na počátku 17. století stál a jeho existence je potvrzena v knize zádušních počtů horažďovického panství.¹⁴⁾ Ta byla založena pro všechny kostely panství Horažďovice a u kostela sv. Buriana ve Velkém Boru jsou odkazy k roku 1630. V knize jsou uvedeny výdaje za služby Boží v letech 1630 - 1644, povinnost platby ze železných krav, soupis inventáře kostela a kostelní dluhy.

Se jménem sv. Buriana, které je neobvyklé a kterému byl tento kostel zasvěcen, se téměř nesetkáváme. V životopisech svatých¹⁵⁾ uvádí Isidor Vondruška, že jméno Burian se v češtině dříve užívalo pro sv. Jana.

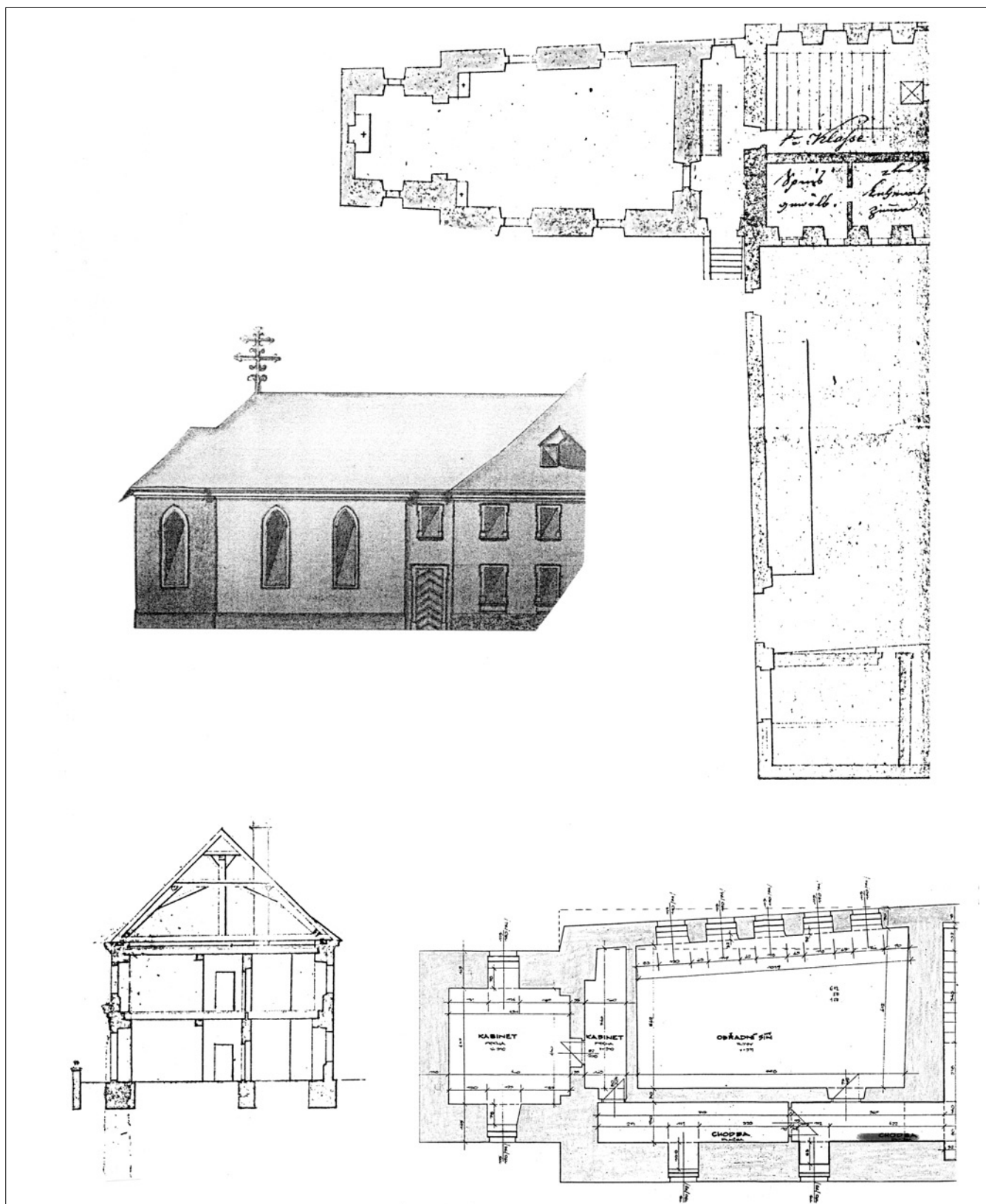
Všeobecně se předpokládalo, že kostel byl postaven současně se špitální budovou.¹⁶⁾ Díky již zmíněné, poměrně bohaté dokumentaci související se stavbou špitálu je potvrzeno, že v době stavby kostel stál, ale nebyl již bohoslužebně využíván. Ve všech plánech, které jsou součástí dokumentů týkajících se výstavby špitálu, je kostel zakreslen jako stavba stojící, k níž má být špitální budova přistavěna. Bauminstr Jermař předpokládal, že po závěrečné fázi dostavby špi-

13) A. Sedláček, Hradby ... , I. c., s. 213.

14) SOA Plzeň, pobočka v Klatovech, fond VS Horažďovice, kniha č. K 1257.

15) I. Vodruška, Životopisy svatých, díl 1., s. 261, Praha 1939.

16) K. Němec, Dějiny ... , I. c., s. 150.

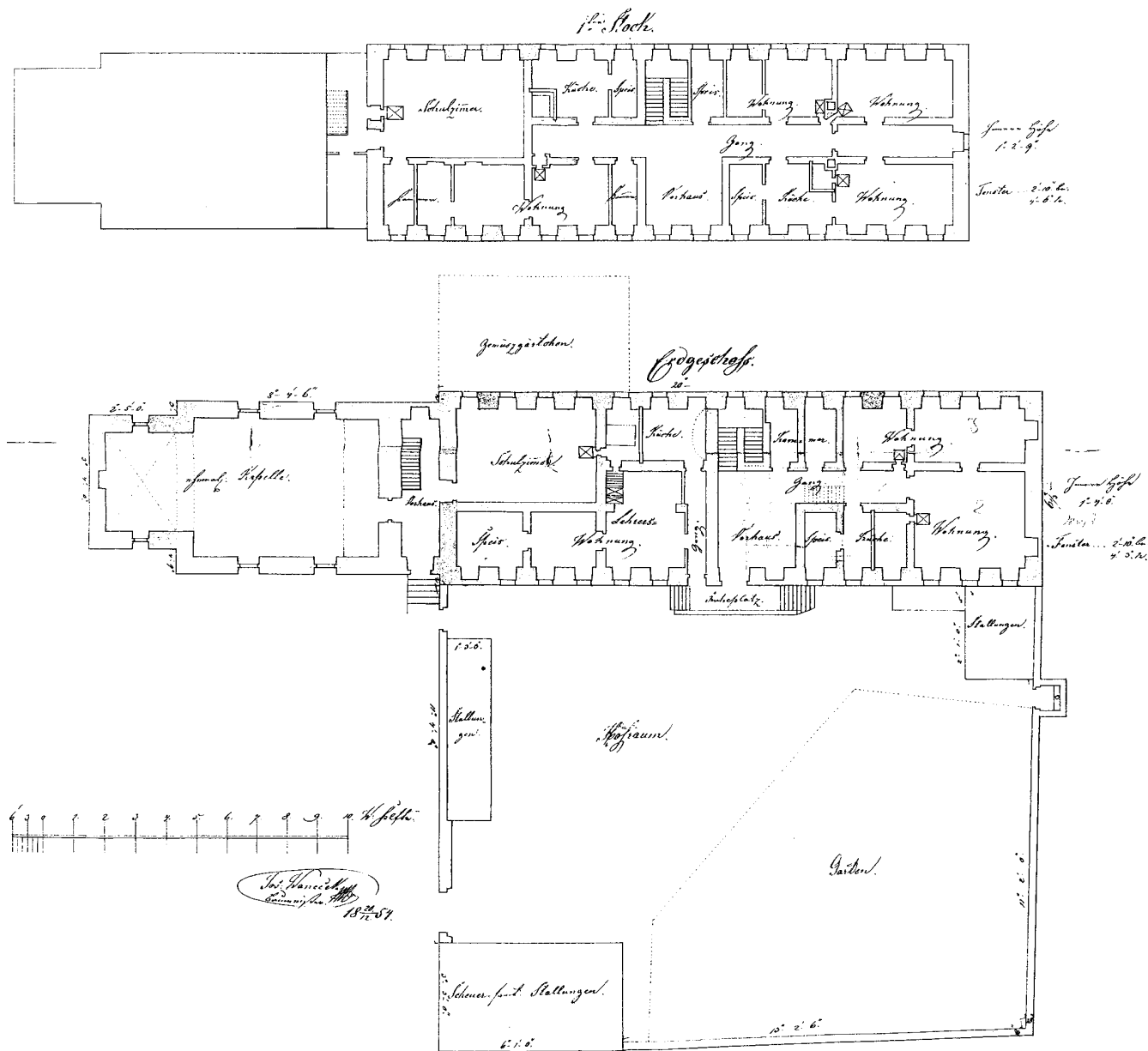

Obr. 10: Kaple sv. Buriana ve Velkém Boru. V horní části půdorys a boční pohled kaple sv. Buriana, dole příčný řez špitálu z r. 1770 a půdorys bívalé kaple, nyní bytu, černě - zdivo renesanční, bíle - novodobé (stav roku 2000).

tálu provede na kostele potřebné udržovací práce. Ty však byly provedeny až v roce 1778 a ve stavební knize¹⁷⁾ je uveden postup oprav tohoto kostela. Tyto údaje jsou pro poznání stavebního stavu důležité, proto z nich uvádím:

17) SOA Plzeň, pobočka v Klatovech, fond VS Horažďovice, Bau Buch při špitálu velkoborským na rok 1778, kart. č. 30, inv. č. 546.

1. Obvodové zdivo bylo ponecháno ve stávajícím rozsahu, byla však prolomena nová okna a původní malá a stará, byla zazděna. Vnější obvodový plášť byl opatřen novou omítkou.
2. Starý krov se šindelovou krytinou byl sejmут a osazen novým, s těžkou krytinou (tašky bobrovky byly dodány z cihel-

Obr. 11: Plán školy ve Velkém Boru, zpracovaný baumistrem Josefem Vaněčkem 20. 12. 1854.

ny Svat, která se nacházela u vesnice Svato, dnes Svaté Pole u Horažďovic).

3. Uvnitř kostela byl sejmut dřevěný strop i s kruchtou a osazen strop rákosový, omítaný.

4. Byla zhotovena nová dřevěná okna do dřevěných ráků.

Po dokončení oprav byl kostel znovu vysvěcen a byl zasvěcen sv. Petru a Pavlu a sloužil jako špitální kostel. K dalším vnitřním úpravám došlo po roce 1820 a byly součástí úprav špitálu na školní budovu. V té době, jak ukazuje plán baumistra Josefa Vaněčka datovaný 20. 12. 1854, zůstával půdorys kostela nezměněn. Ve školních záznamech z konce 19. století je kostel již uváděn jako učebna vyšších ročníků obecné školy. Pravděpodobně někdy v té době došlo ke stavebním úpravám. Za účelem lepšího osvětlení učebny bylo v jižní stěně prolomeno 5 okenních otvorů, což si vyžádalo vybourání starého zdiva a postavení nové zdi v bývalé lodi kostela. Tato zeď má sílu 90 cm, původní renesanční zdi 145 cm. V celém prostoru objektu byl osazen dřevěný, rákosový strop, čímž vznikl jednopatrový objekt.

Nejasný zůstává půdorys této stavby. Ve všech dosud známých plánech je loď kostela kreslena obdélníkového tvaru, pouze v jednom, který byl součástí zprávy, kterou Jermař v roce 1776 pro krajskou komisi připravil, je kreslena v kónickém tvaru tak, jak ji známe dnes. Poslední stavební úpravy byly prováděny v 80. letech tohoto století a interiér byl upraven jako obřadní síň, později byt. Podle sdělení bývalého předsedy MNV Velký Bor pana V. Kaplánka byly tehdy při prolamování nových okenních a dveřních otvorů zjištěny staré stavební konstrukce a ve vnitřním zdivu zbytky starých trámů, které nesly bývalou tribunu kostela.

K nejzajímavějšímu nálezů došlo v roce 1996, kdy při běžné opravě a bílení zdiva bytu došlo na vnitřní straně severozápadního obvodového zdiva k opadnutí části omítky (plánek č. 3) a objevilo se torzo latinského nápisu,¹⁸⁾ jehož

18) Nález nápisu nebyl ohlášen, naštěstí byl vyfotografován panem Šimkem před jeho následným zakrytím novou omítkou. Podle jeho určení nynější nájemníci bytu p. Stěchové, provedl autor příspěvku dodatečné zaměření.

odbornou expertizu provedl Mgr. Jan Adámek z Prácheňského muzea v Písku.¹⁹⁾ Ten datuje nápis na konec 15. až začátek 16. století. Pravděpodobně byl nápis psán z popudu donátora, nevíme však, zda na tuto stavbu kostelní budovy nebo snad ještě starší budovu. Snad budoucí stavebně historický průzkum prokáže stáří této stavby, o jejíž staré historii jsme až dosud nic nevěděli.

KOSTEL SV. JANA KŘTITELE

Stavebnímu vývoji kostela sv. Jana Křtitele věnují zprávu F. Kašička a B. Nechvátal²⁰⁾ v souvislosti se stavebně-historickým průzkumem, který byl proveden při rozsáhlé opravě kostela v letech 1973 - 75.

Při uspořádání farního archivu velkoborské fary byl autorem nalezen plán kostela ze začátku 19. století, na kterém je vyznačen ještě původní vchod ze sakristie do kněžiště.

To potvrzuje předpoklad Kašičky a Nechvátala. Na bočním pohledu plánu je poslední patro věže kresleno ještě celé dřevěné. K přestavbě věže do dnešní podoby došlo po roce 1877. Farní kronika fary Velký Bor²¹⁾ uvádí, že dne 20. června 1877 udeřil do kostela kulový blesk, který zcela zničil horní patro věže, silně poškodil krov a celý vnitřní mobiliář, včetně hlavního oltáře.

K názoru výše citovaných autorů, že kostel byl hrazený, uvádím. Zajímavý údaj jsme získali od bývalého hrobaře pana Zdeňka Legáta z Holčovic. Autor byl upozorněn, že v různém časovém období od roku 1980 do roku 1990 nalezl při kopání hrobů v jižní části hřbitova v hloubce okolo 150 cm kamenné zdívo. Jednalo se o zdívo, které bylo zděné vápennou maltou. Po vyznačení míst nálezů jsme za pomoci biotrika pana Rajtmajera vytýčili pravděpodobný směr zdi, jejíž části p. Legát nalezl. Je zajímavé, že směr této zdi navazuje na bývalou, již neexistující ohradní zeď, která byla zbourána po roce 1845.

ŠPITÁL

Špitální budova ve Velkém Boru patří svojí mohutností k jistě nejzajímavějším budovám svého druhu, postaveným ve venkovském prostoru. Snad je to dáno tím, že původně měla stát při kostele sv. Jana v Horažďovicích. Po nesouhlasu města, které neuvolnilo pozemek, bylo vybráno stavební místo ve Velkém Boru. Možná, že svoji roli při konečném výběru staveniště sehrála i existence již zmíněného kostela sv. Buriana, při kterém byl pak špitál postaven.

Jak již je výše uvedeno, byl stavbou špitálu pověřen Václav Vojtěch Jermař, baumistr ze Sedlice. Stavbu prováděl podle plánů zhotovených Jakubem Havlasem, baumistrem královského města Sušice. Jen díky tomu, že Jermař se během stavby dostával do stálých rozporů s vrch-

ním panství Janem Svobodou, dochovala se bohatá písemná i plánová dokumentace, která nám dává přesný obraz časového postupu stavby, množství spotřebovaného stavebního materiálu i zdrojů, odkud byl dovážen, a mnoho dalších informací. Jermař zřejmě již z počátku stavby vyslovil nesouhlas s Havlasovým návrhem a navrhl svoje vlastní řešení stavby,²²⁾ stavět však musel podle Havlasových plánů. Zde stojí za poznámku, že Jermař Mirwaldovu koncepci stavby nazýval „říšskou“, a svoji „českou“.

Překročení nákladů stavby, i provozní problémy spojené zejména s nedokonalým vytápěním, vedly krajského hejtmána ke svolání komise, která nastálé problémy řešila na jednání, jež se ve Velkém Boru konalo 4. 1. 1776. Jednání se zúčastnil krajský hejtmán pan Lipovský. Dále byli přizváni již zmiňovaný Jakub Mirwald a kromě něho ještě Tomáš Petráš, zednický mistr města Strakonice. Jermař připravil pro komisi podrobné zprávy o celém průběhu stavby,²³⁾ a to včetně vyčíslení uspořebených nákladů, nebyl však ke komisi připuštěn. Komise přijala opatření,²⁴⁾ která se týkala zlepšení teplotních poměrů ve špitálních pokojích.

Jak se členové komise a horažďovická vrchnost k Jermařovi v této cause postavila, není známo. Jen podotýkám, že ve fondu VS Horažďovice je uložena dokumentace týkající se pozdějšího Svobodovo odvolání z funkce vrchního panství.

Není záměrem autora tohoto příspěvku zabývat se podrobně stavbou špitálu. Přesto uvedu alespoň základní informace:

Špitální budova:

vnější délka 40,40 m - šířka 12,40 m

vnitřní délka 38,10 m - šířka 10,20 m

Počet podlaží: 2

Celková užitná plocha: 625 m²

Kapacita osob: 24

Užitná plocha na 1 osobu 26 m²

Plocha 1 pokoje na osobu 8,80 m²

Za zmínku stojí i to, že na celé budově je dochován původní barokní krov.

Z těchto ukazatelů je zřejmé, že velkoborský špitál byl výjimečný i plochou, která na jednoho špitálního připadala, protože byl určen pro staré úředníky panství, učitele, a možno říci, přece jen „lépe postavené“ osoby, nikoli pro obyčejné poddané. Proto přijetí do něho nebylo lehkou záležitostí. Svědčí o tom i korespondence, která je uložena ve fondu VS Horažďovice a která se týká provozu špitálu.

19) Fotokopie nápisu byla zaslána k odbornému posouzení pracovníku Prácheňského muzea v Písku Mgr. J. Adámkovi. Ve svém posudku ze dne 14. 3. 2000 sděluje, že nápis byl před ofotografováním zřejmě retušován, což zapříčinilo znečištění dochovaných liter. Přesto pokládá za pravděpodobné, že první slovo 1. řádku mohlo být „Virtutes“, poslední slovo 2. řádku „semper“, na začátku 3. řádku „nec“ a prostřední slovo 4. řádku s určitou dávkou fantazie lze číst jako „Penesque“. Spolehlivě však potvrzuje, že se jedná o latinský nápis napsaný gotickou miniskulou, který lze datovat do pozdního 15. stol., popř. až do počátku 16. století.

20) F. Kašička - B. Nechvátal, Ke stavebnímu vývoji kostela ve Velkém Boru, Památky a příroda, roč. 1976, č. 5, s. 257 - 262.

21) SOKA v Klatovech, fond fary Velký Bor, Parochie memobiliarum Borensis.

22) Zde se nabízí velká možnost badatelům, kteří se problematikou staveb špitálních budov budou zabývat. Např.: Jermař ve svém návrhu řešil velmi zajímavý způsob vytápění. Z vytápěného refektáře, který je situován v přízemí, navrhl rozvod teplého vzduchu do pokojů v I. patře pomocí podlahových průduchů.

23) SOA Plzeň, pobočka v Klatovech, fond VS Horažďovice, karton č. 30, inv. č. 546. První zpráva nese název „Začátek z tabelí vytažených. Světlost a zkáza špitálu ve Velkém Boru. Toho dále zpráva se vynachází, která při té komisi vyšetřena a vyjevena býti měla dne 4. Januáry 1776.“ Zpráva má 20 stran. Druhá zpráva nese název „Species facti“, též z roku 1776 a má 4 strany.

24) Odborní poradci komise Jakub Mirwald a Tomáš Petráš navrhli, udělat z dosavadních 12 pokojů čtyři pokoje s prkennou podlahou a kachlovými kamny, a postavit čtyři komíny, to vše nákladem 1405 zl.

HERRSCHAFTSSITZE, KIRCHEN UND SPITAL IN VELKÝ BOR BEI HORAŽĎOVICE IM LICHT DER ARCHIVQUELLEN UND DER ARCHÄOLOGISCHEN FUNDE

Im vorliegenden Beitrag veröffentlicht man einige bei der Archivforschung festgestellte und mit neuen archäologischen Funden ergänzte Feststellungen, die sich zu den herrschaftlichen Sitzen, Kirchen und zum Spital in Velký Bor bei Horažďovice (Bez. Klatovy) beziehen. Erstmals wurde Velký Bor als Städtchen 1283 erwähnt, als es Heinrich Spatzman vom König Wenzel II. erwarb. Zum Jahr 1304 hielt Bor Pota von Potenstein, vorausgesetzter Gründer der Burg. Ab 1336 besaß die Burg und das Gut Prager Kloster am Zderaz. Der Untergang der Burg ist 1420 datiert, wahrscheinlich im Zusammenhang mit den Hussitenexpansionen im Prachiner Kreis.

Bis unlängst war es nicht klar, ob im Mauerwerk des auf der Burgstätte 1770 - 1772 erbauten monumentalen Spitalsgebäudes einige Bauglieder der einstigen Burg erhalten blieben. Beim Studium der Archivdokumente in der Klattauer Zweigstelle des Staatlichen Regionalarchivs Pilsen bewies man, daß sich keine Reste der mittelalterlichen Burg im genannten Gebäude befinden, da das Spital „auf grünem Grunde“ erbaut wurde. Daneben stellte man aber fest, daß die vermutlich gleichzeitige Kirche erheblich älter ist. Sie stand schon während des Spitalbaus und war dem hl. Burian, später den hll. Petrus und Paulus eingeweiht. Schriftliche Quellen erwähnen die Kirche zum Jahr 1630, der 1996 erfolgte Fund einer gotischen Aufschrift an ihrer Mauer datiert sie zum Schluss des 15. oder Anfang des 16. Jahrhunderts. Im Zusammenhang mit den im letzten Jahrzehnt auf der Burgstätte verlaufenen Erdarbeiten wurde ein Teil des gotischen Mauerwerks abgedeckt, das hat zu einem unbekannten Burggebäude gehören mögen. Bei der Archivforschung wurde eine Nachricht vom zweiten Herrschaftssitz, einem Residenzhof der Elisabeth von Riesenberg gefunden, der in der Nähe des Pfarrgebäudes stand, das ihm angeschlossen war.

Zu gründlichen Instandsetzungsarbeiten an der Pfarrkirche des hl. Johannes d. T. in den Jahren 1973 - 1974 wurde auch die bauhistorische Analyse ausgearbeitet, deren Autoren Bořivoj Nechvátal und František Kašička die Ansicht ausdrückten, es hatte sich um eine befestigte Kirche gehandelt. Archivquellen und zufällige Funde auf dem angehörigen Kirchhof bestätigen diese Voraussetzung.

Eine Menge Archivquellen, die sich zum Bau des Spitals beziehen, der auf Grund einer 1765 von der Besitzerin der Horažďowitzer Herrschaft Maria Karoline von Löwenstein gegründeten Stiftung erfolgte, ermöglicht ausgedehntes Studium dieser Problematik, der bisher keine große Aufmerksamkeit gewidmet wurde. Das Spital in Velký Bor ist um so interessanter, da ein anderes so monumentales Gebäude auf dem Lande sich offenbar kaum befindet. Die reiche zeichnerische und schriftliche Dokumentation bietet uns eine Vorstellung von der Anlage des Gebäudes aus der räumlichen und funktionellen Hinsicht, aber auch Informationen von dem Spitalbetrieb und dem Angebot der Dienstleistungen.

Die vorliegende Studie zeigt, wie man mittels der Archivquellen in Zusammenarbeit mit weiteren Forschungsgebieten den Blick auf die Bau- und Siedlungsanordnung von einem Städtchen aus der Zeit vor dem dreißigjährigen Krieg teilweise enthüllen kann – in diesem Fall von Velký Bor bei Horažďovice.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Velký Bor (Bez. Klatovy), links das einstige Spitalsgebäude mit der Kirche des hl. Burian, rechts die Pfarrkirche des hl. Johannes d. T. (Foto J. Smitka, 2000).

Abb. 2: Velký Bor. Dorfansicht mit dem Spitalsgebäude und der Kirche des hl. Burian, rechts Kirche des hl. Johannes d. T., Stich von Veiter. Herausgegeben zur Gelegenheit der Reise Kaiser Franz I. am 1. 8. 1833 aus Wien nach Theresienstadt und Münchengrätz zu Verhandlungen mit dem preußischen König Friedrich und dem russischen Zaren Alexander (Archiv von J. Smitka).

Abb. 3: Velký Bor, im J. 1834 - Stabilkatastralplanphase.

Abb. 4: Velký Bor, Burgstätte. Plan mit eingezeichneten gefundenen Fundamentsmauern (Zeichnung von J. Smitka).

Abb. 5: Velký Bor, Pfarrgebäude. Plan aus dem J. 1845 mit bezeichnetem wahrscheinlichem Ort des Residenzhofes der Elisabeth v. Riesenberg (Pfarrarchiv Velký Bor).

Abb. 6: Velký Bor, ehemalige Kirche d. hl. Burian. Fotokopie der entdeckten gotischen Wandaufschrift (Foto Herr Šimek, 1993).

Abb. 7: Velký Bor, Kirche d. hl. Johannes d. T. Kirchenplan, 1845, bezeichnete Kirchhofsmauer: Vollinie – jetzige Friedhofsmauer, Doppellinie – ursprüngliche Mauer, Strichlinie – vorausgesetzte Richtung der Ringmauer (Pfarrarchiv Velký Bor).

Abb. 8: Velký Bor, Spitalsgebäude. Plan, nach dem das Gebäude 1770 - 1772 von Wenzel Adalbert Jermař erbaut wurde, Pfeil zeigt zur entdeckten gotischen Wandaufschrift (Státní oblastní archiv – Staatliches Regionalarchiv Pilsen, Zweigstelle Klatovy, Fond VS Horažďovice, Karton Nr. 30).

Abb. 9: Velký Bor, Kirche d. hl. Johannes d. T. Zustand 1798, unten Kirchengrundriss nach F. Kašička und B. Nechvátal in der bauhistorischen Analyse. Dichte der Schraffur entscheidet drei Grundperioden des gotischen Kirchenaufbaus.

Abb. 10: Velký Bor, Kapelle d. hl. Burian. Oben Grundriss und Seitensicht der Kapelle, unten Querschnitt des Spitals aus dem J. 1770 und Grundriss der ehemaligen Kapelle, nun einer Wohnung (Zustand 2000).

Abb. 11: Velký Bor, Schulgebäude. Plan, ausgearbeitet vom Baumeister Josef Vaněček am 20. 12. 1854.

(Übersetzung J. Noll)